

Radoslav Tomić

Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture, Split

Izvorni znanstveni rad – Original scientific paper
predan 5. 11. 1991.

Slika Nicole Grassija u Osoru

Djela Nicole Grassija (1682–1748) već su prepoznata u dalmatinskim i kvarnerskim crkvama. Najprije je 1944. R. Palluchini, u jednom danas gotovo nepristupačnom i letimičnom pregledu mletačkog slikarstva 18. stoljeća u Dalmaciji, upozorio da su ovali s prikazima sv. Agate i mističnog vjenčanja sv. Katarine u benediktinskom samostanu sv. Nikole u Trogiru djelo tog majstora.¹ Rad B. Gagre *Jedan ciklus N. Grassija* nastavlja se na Palluchinijev »ratni izvještaj«. ² On je u zbirci trogirskih benediktinki cijeli ciklus od 9 ovala pripisao Grassiju, sproveo stilsku analizu tog zaokružnog ciklusa, datirao ga oko 1725. – u najbolje umjetnikovo razdoblje – i odredio njegovo značenje u cjelokupnom Grassijevu opusu. U istom tekstu autor upozorava na moguću Grassijev boravak u Dalmaciji, između 1723. i 1725, kad se njegovo ime ne spominje u *Fraglia dei pittori di Venezia*, što su kao hipotezu bili prethodno iznijeli i neki talijanski znanstvenici.³

O Grassijevim slikama u Dalmaciji potom je višekratno pisao C. Fisković. Objavio je najprije sve trogirске slike nakon njihove restauracije te identificirao prikazane svetačke likove.⁴ Grassiju je isti znanstvenik bio pripisao i vrlo kvalitetnu oltarnu sliku *Bogorodica sa svecima* iz crkve sv. Duha u Visu,⁵ da bi je potom, ispravno, uključio u katalog djela njegova suvremenika G.B. Pittonija.⁶ Uz isti trogirski ciklus ovalnih svetačkih portreta povezao je 1969. i *Sv. Franju Asiškog*, sliku iz franjevačkog samostana sv. Lovre u Šibeniku, temeljeći svoje zaključivanje podjednako na stilskoj analizi i na pretpostavci da je slika izvorno pripadala trogirskom samostanu, u kojem se, piše znanstvenik, još uvijek nalazi prazan okvir te slike.⁷ Već sam upozorio da i u franjevačkoj crkvi sv. Ante u Drnišu postoji *pendan* šibenskoj slici.⁸ Teško je zamisliti franjevački samostan bez prikaza svog utemeljitelja, pa se može pretpostaviti da je šibenska slika oduvijek pripadala samostanu sv. Lovre. Konačno je o Nikoli Grassiju u Hrvatskoj pisao i G. Gamulin, objelodanivši tri prvorazredne slike iz krčke katedrale: *Navještenje*, *Sv. Augustina* i *Ivana Nepomuka* te *Sv. Franju Paulskog* i *Ivana Kapistrana*, koje briljantno pokazuju Grassijeve visoke mogućnosti kojima on, u okviru zakonitosti stilskog jezika epohe, razrađuje vlastitu poetiku, podjednako teatralnu i suptilnu, s titravim svjetlom koje se prelijeva preko likova.⁹ Slike iz krčke katedrale trebaju se datirati oko 1730. Uz njih se može povezati i pala na bočnom oltaru osorske katedrale koja prikazuje sv. Josipa s Djetetom i anđelima na način rokoko-varijacije na sakralnu temu.¹⁰

Svetački lik stoji na zemaljskoj kugli u dugačkoj žutoj haljini preko koje je prebačen plavi plašt, a rukama drži golo Dijete Isusa, ljljan i raspelo. Uz njega su anđeli, od kojih jedan pridržava traku s natpisom: REFUGIUM AGONIZANTIUM. Sve je na slici Grassijevo: crveno-ružičasti rumeni inkarnat, topla atmosfera svijetlog neba, krupan ritam nabanjanja duge, žute haljine i plavog plašta, monumentalizirajući volumen Josipova lika oslobođenog svih suvišnosti i detalja, koji slobodno stoji ispred neba gotovo posve neutralnog, bez znaka pejzaža.

Grassi je prije svega slikar religioznih tema. Portretistiku preuzima od svog učitelja N. Cassana, dok su slike mitološkog ili alegorijskog karaktera u njegovom katalogu vrlo rijetke. Njegovi likovi konstruirani vijugavima igrama linija po impulsu rokokoja, usprkos jasno uočljivoj smionosti pokreta i lomova draperije, istodobno su elegantni i monumentalni. Te izlomljene figure ublažene geste svijaju se i paradiraju na slobodnoj, ničim opterećenoj sceni, ali nikad ne poprimaju izvještačenu dramatičnost koja se ponavlja kod brojnih epigona baroknog i rokoko-stila u Veneciji. Intimnost svetačkih likova trajno je dostignuće ovog slikarstva, a prosvijetljeni i ljupki dječji i andeoski likovi vrhunci su Grassijeve interpretacije rokokoja. Već je uočeno da Grassi razvija kolorizam Carnea srednjom linijom između Piazzette i Pittonija,¹¹ krenuvši na svom putu uistinu od tenebrozne baštine Carneo, Cassana, ugledavši se na nešto starije umjetnike Benković-Piazzetta-Lama, te i sam poput njih započinje kao slikar neotenebrosa, što potvrđuju i lunete u crkvi Ospedaletto u Veneciji. Ali evolucijom stila on

Sažetak

Autor opisuje oltarnu sliku Sv. Josip s Isusom u osorskoj katedrali, koja se pripisuje Nicoli Grassiju. Analizira Grassijev stil i iznosi podatke o svim dosad poznatim umjetnikovim djelima u Hrvatskoj. Sliku i mramorni oltar sv. Josipa naručio je 1729. arhidakon i vikar osorske biskupije Josip Milanese, koji je te godine i pokopan u grobnicu ispred oltara.

postupno prosvjetljuje kolorit, posebno nakon 1720. To se uostalom dogodilo i Tiepolu, Canalettu i Piazzetti: bio je to danak rokokou koji se uvlačio i u čvrsto utemeljen mletački barok.

Intimizam osorske slike počiva prije svega na promišljenom kolorizmu. Blagi izraz Josipova lica, mekoća njegove kose, svilenkasti inkarnat Krista i anđela »utopljeni« su u blistavo svjetlo koje izgara na ozarenim licima na kojima se osjeća »suptilno titranje života« (C. Fisković).

Iako bi se osorska slika mogla ispravno datirati i na temelju stilskih osobina, u vrijeme oko 1730, ona je, posredno, datirana natpisom na grobnici arhidakona Josipa Milanesea, donatora oltara i slike u bočnom brodu katedrale sv. Gaudencija. Jer Grassijeva se slika nalazi na mramornom oltaru jednostavnog oblika i skromnog ukrasa, na kojem se u središnjem dijelu stipesa ističe preciznošću izrade detalja »dvostruki« prikaz Navještenja.¹² U donjoj zoni Bogorodica kleči na klecalu svinute linije, okrenuta anđelu, dok je u gornjoj zoni Josip u krevetu, a anđeo mu razgrče baldahin, obznajući što treba činiti, kako je opisano u Evandelju po Mateju: »A rođenje Isusa Krista zbilo se ovako. Njegova majka Marija, zaručena s Josipom, prije nego se sastadoše, nade se trudna po Duhu Svetom. A Josip, muž njezin, pravedan, ne htjede je izvrnuti sramoti, nego naumi da je potajice napusti. Dok je on to snovao, gle, anđeo mu se Gospodnji ukaza u snu i reče: 'Josipe, sine Davidov, ne boj se uzeti k sebi Mariju, ženu svoju. Što je u njoj začeto, doista je od Duha Svetoga. Rodit će sina, a ti ćeš mu nadjenuti ime Isus jer će on spasiti narod svoj od grijeha njegovih.«¹³ Ispred oltara, na kvadratnoj grobnici, obrubljenoj intarziranim mramorom, čita se:

IOSEPH MILANESE ARCHIDN̄VS ET
VIC. GL̄IS
SIBI DILECTISQ FRATRIB̄S

Bilješke

- 1
R. Palluchini, *Pitture veneziane del Settecento in Dalmazia*, Le tre Venezie XXII, 456, Venecija, 1944, str. 49-50.
- 2
B. Gagro, *Jedan ciklus N. Grassija*, Peristil, 5, Zagreb, 1962, str. 101-103.
- 3
Isto, str. 103; **T. Pignatti**, *La fraglia dei pittori di Venezia*, Bollettino dei musei civici veneziani X, 3, Venecija, 1965, str. 28; Mostra di Nicola Grassi, Udine, 1961, str. 4. Da Grassi nije boravio ni u Dalmaciji ni u Torinu ili germanskim zemljama dokazao je L. Moretti pronalaskom dokumenata u mletačkom arhivu koji potvrđuju da je slikar 1724. i 1725. bio izabran za upravitelja slikarske bratovštine u Veneciji. Usp. **L. Moretti**, *Novità documentarie su Nicola Grassi*, u: Nicola Grassi e il Rococo europeo, Udine, 1982, str. 17, dok. 28. i 29.
- 4
C. Fisković, *Slike Nikole Grassija u Trogiru i na Visu*, Zbornik zaštite spomenika kulture, XVII, Beograd, 1966, str. 11-24.
- 5
Isto, str. 11-24.
- 6
C. Fisković, *Pittonijeva slika u Visu*, Peristil, 27-28, Zagreb, 1984/5, str. 193-197.
- 7
ISTI, *Slika trogirskog ciklusa Nikole Grassi u Šibeniku*, Zbornik Svetozara Radojčića, Beograd, 1969, str. 387-390; ISTI, *Dipinti di Nicola*

DIGNITATIB̄S ET CAN.
HVIVS ECCL̄L CATTED̄LIS
FACIENDVM MANDAVIT
OBŸT III AP̄LIS 1729.¹⁴

Slika u Osoru nastaje usred Grassijevе karijere, u onom trenutku kada rasvjetljuje kolorit, a elegantne figure rafinirano gradi igrama linija. U tom je smislu Grassi postao blizak iskričavom slikarstvu F. Fontebassa, pa čak F. Guardiija i G. A. Pellegrinija. U onom dakle trenutku kad odlučnije prijanja uz rokoko, on će često varirati ne samo teme već i rješenja: u foj fazi stilskog uravnoteženja i osciliranja, formalizirajućim govorom i ustrajanjem na dekorativnim kompozicijama i rafiniranim figurama, umjetniku će proteći cijelo četvrto desetljeće 18. stoljeća. Kad je spretno kontaminirao mnogovrsne utjecaje (Piazzetta-Ricci-Pellegrini), formirajući vlastiti jezik, on ga uvijek znalački i diskretno dopunjuje: kolorističkim inovacijama, patetikom po mjeri provincijalne sredine (mletačko zaleđe) i rubni dijelovi Republike najvjerniji su naručitelji njegovih slika) ili pojačanim pijetizmom kojeg je morao vidjeti kod G. Renija ili C. Dolcija. U četvrtom desetljeću Grassi u djelima postiže harmoniju bjeline i iskričava, titrava svjetla. Ta srebrnasta, metalna čistoća kromatskih rješenja spojena s rafiniranom impostacijom i mekim potezom kista (usp. mekoću draperije, svilenkastu put anđela i Josipova živahnog lica na slici!), svjedoče da je naturalizam mladog Grassija naslijeđen od Piazzete utihnuo pred snažnim sugestijama Riccija i G. A. Pelegrinija. Bliskost osorske slike s drugim Grassijevim djelima mnogovrsna je: najizrazitija je veza s ciklusom slika iz katedrale u Tolmezzu, ali se analogije mogu pronaći ne samo s drugim Grassijevim djelima iz razdoblja oko 1730. već i sa slikama nastalim prije i poslije oltarne pale na kvarnerskom otoku.¹⁵

- Grassi a Trogir e a Šibenik*, Nicola Grassi e il Rococo europeo. Udine, 1982, str. 51-55.
- 8
R. Tomić, *Slika P. A. Novellija u Kninu*, Mogućnosti, 11-12, Split, 1988, str. 1008.
 - 9
G. Gamulin, *Nicola Grassi a Veglia*, Arte veneta XXXI/1977, Venecija; ISTI, *Dal Baroco al Rococo: una distanzione tutt'altro che facile*, Nicola Grassi e il Rococo europeo, Udine, 1982, str. 197-210, fot. 207, 208, 209, 210, 211; **E. Martini**, *La pittura del settecento veneto*, Udine, 1982, str. 68, fot. 185.
 - 10
Jako oštećenu sliku popravili su restauratori Zavoda za restauriranje umjetnina u Zagrebu.
 - 11
B. Gagro, *nav. dj.*, str. 103.
 - 12
A. Deanović, *Mali vječni grad Osor*, Osor, 1981, bez pag.
 - 13
Evandjelje po Mateju, 1,18-21, *Novi zavjet i psalmi*, Zagreb, 1990.
 - 14
Josipa Milanesea spominje – ne iznoseći, nažalost, više podataka – i D. Farlati, navodeći da je bio arhidakon i vikar za vrijeme biskupovanja Splitskog Nikole Dražića. Usp. **D. Farlati**, *Illyrici sacri*, 5, Venecija, 1775, str. 222.
 - 15
A. Rizzi, *Nicola Grassi*, Udine, 1982, fot. 21, 22, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 46, 47, 49. U katalogu udinske izložbe navedena je i relevantna literatura o slikaru.

Nicola Grassi, Sv. Josip s Isusom i anđelima, Osor, katedrala (foto: Živko Bačić)
Nicola Grassi, St. Joseph with Jesus and Angels, Osor, Cathedral (photo: Živko Bačić)

Summary
Radoslav Tomić
Nicola Grassi's Painting in Osor

In the side nave of the Osor cathedral of St. Gaudencio there is a marble altar of St. Joseph with a palla showing the same saint with little Christ in his arms. Until now, the painting, and the altar, have not been mentioned in the inventories and reviews of Kvarner art heritage, and now it is attributed to Nicola Grassi (1682–1748), a prominent painter of the Ve-

netian rococo. Some of his works have already been recognized in Croatia. Nine portraits of saints are being kept in Trogir and three altar pallas on the island of Krk, with which the newly found painting can also be connected.

After the stylistic analysis and the interpretation of Grassi's art, the author recognized the donor of the altar and the painting in the cathedral of St. Gaudencio. It is Josip Milanesi, archdeacon and vicar, who was buried in the marble tomb in front of the altar in 1729. Grassi's painting should be dated back to the same period.